

„Cee?! Ca-cooo-fonie? Ce-i aia?”
[CACOSEMIE – CONCEPT ȘI TERMEN]

Ovidiu Drăghici

1. Este replica vorbitorului (să-l numim) „naiv”, aflat oarecum departe de automatismele *supravegherii* propriiei rostiri sau ale *judecării* rostirii celor din jur.

Termenul apare destul de des, atât în metalimbajul specializat, cât și în cel popular și este legat de diverse tendințe lingvistice și „judecăți” metalingvistice, unele bizare sau chiar ilare.

Este o pseudoproblemă lingvistică și de aceea surprinde când întâlnim într-un *Cuprins* următoarea așezare:

„I. Noțiuni de fonetică

1. Sunet. Literă. Alfabet. Corespondența dintre sunete și litere
2. Diftong. Triftong. Hiat
3. Silaba. Regulile despărțirii cuvintelor în silabe
4. Alternanțe fonetice. Accentul
5. *Cacofonia* [s.n., O.D.]
6. Exerciții”¹

Nu ne preocupă, așadar, o *teorie* a cacofoniei, ci, dimpotrivă, așa cum poate sugera o lectură ironică a titlului, ne propunem să demonstrăm că, în pofida frecvenței, termenul vehiculează un concept inconsistent.

2. Să presupunem că *auzim* următoarele enunțuri²:

1. *Ăsta e mai bun ca carnea.*
2. *Iată o lucrare care reprezintă un succes.*
3. *După partida de fotbal mergem la o bere.*
4. *Patronatul a refuzat cererile sindicatelor. Căci ce altceva înseamnă amânarea discuțiilor?*
5. *Un local al unei universități nu poate fi în starea asta de murdărie!*
6. *Am precizat că cine nu vine la protest rămâne la serviciu!*
7. *N-au decât să zică cum le place, pe mine mă interesează să mă asculte!*
8. *Nu cel care cere e vinovat, ci cel care dă!*
9. *Spune-mi dacă cartea ți-a plăcut.*
10. *Viorico, coboară repede!*
11. *Mama sa s-a dus la piață.*
12. *Se poate explica ca inovații (sic!).*
13. *Se uita la Laura.*
14. *S-au întâlnit cu Codruța și Mihai.*
15. *Așa se explică că a întârziat.*
16. *Prima mașină.*
17. *Spunea că cu cât mai repede, cu atât mai bine.*
18. *Cu litera asta π pisa tot timpul.*
19. *Paralelele le urmărim ușor.*
20. *Stancu cu Nicu au copilărit împreună.*

21. Zicea că cortul e bine întins.
22. Stanca cu copilul au rămas acolo.

În lucrările amintite, enunțurile de sub 2 sunt date ca exemple de cacofonie. Ele induc constatarea că „supără”:

a) *repetarea* (silabe identice): *la Laura*

b) *prezența aglomerată* a unei consoane (în silabe vecine): *după partida*.

3. Sigur că e greu de definit *obiectiv* o asemenea „problemă”. Definițiile analizate sunt, însă, puțin lămuritoare și chiar puțin derutante:

„Efect acustic dezagreabil, rezultat din combinarea sau repetarea sunetelor/silabelor în cuvânt sau în frază; opus eufoniei*. Cacofonia poate fi întâmplătoare în vorbire și utilizată cu efect parodic în textul literar.” (*DȘL*)

„Asociație neplăcută de sunete; cacofonism.” (*DEX*)

„Asociație de sunete, neplăcute auzului, care trebuie evitate; disonanță.” (*DTL*)

„Întâlnire de sunete discordante, neplăcute auzului, în vorbire; (*p. ext.*) asociere de cuvinte care redau imagini sau fapte neplăcute; cacofonism.” (*NDN*)

„Este repetarea din nebăgare de seamă a unor sunete a căror apropiere sună urât, mai ales la întâlnirea dintre sfârșitul unui cuvânt și începutul celuiilalt, făcând câteodată pe ascultător să se gândească la ceva neplăcut.” (*Gramatică...*, p. 49)

„Asociere de sunete neplăcute.” (*Fonetică...*, p. 20)

În *Manual...* se reia definiția din *DEX*.

4. Este vorba de *secvențe* care „sună urât”. Nu sunetele sunt „discordante” (*NDN*), „neplăcute auzului” (*Fonetică...*, p. 20), ci combinarea sau repetarea lor. Sensul din muzică nu are nici o legătură cu problema în cauză. Astfel, nu e vorba de nici o *discordanță* pentru că semnificantul sonor este prin definiție *linear*. Nimic nu „sună” simultan și de aceea nu poate exista vreo discordanță.

Cel mai adesea, secvențele considerate cacofonice conțin oclusiva velară surdă, /k/. Lucru suspect pentru lucrări de limbă. Pentru că reducerea cacofoniei la situațiile în care consoana /k/, în diverse combinații cu vocalele centrale, e ocurentă în două silabe vecine este o înțelegere pentru care sintagma *etimologie populară* este un (blând) eufemism.

Este consoana /k/ „urâtă”? Nu s-ar spune dacă judecăm după distribuția ei în structura fonologică și frecvența în cuvintele românești. De asemenea, de ce ar suna mai urât decât perechea ei sonoră, /g/? Sigur, /g/ are un plus de „armonie”: vibrațiile periodice care însoțesc zgomotul exploziei velare. Însă, la o *oclusivă* (eveniment acustic foarte limitat în timp) sonoritatea rămâne în primul rând o trăsătură diferențială și mai puțin una *pozitivă*.

Se poate presupune un anumit *symbolism fonetic* („repulsie”, „lucru dezagreabil” etc.) pornind de la fapte izolate precum cuvântul infantil *caca* și interjecția care într-o reprezentare (orto)grafică ar arăta cam așa: *chî*. Dacă cântărim (sic!) mai atent cele două situații vedem că presupusul *symbolism* nu există. La fel cum nu există nici o legătură între /p/ și „hrană”, între /m/ și ideea de mamă. Dacă aceste cuvinte (cu sau fără diferențe de semnificație) sunt comune mai multor limbi, este pentru că, până începem să vorbim limba părinților noștri, ne manifestăm vocal la fel.

Interjecția pe care am amintit-o nu este singura care *indică* repulsia și nici cea mai frecventă. Sunt și altele în care nu întâlnim consoana /k/. Pe de altă parte, ea pare a fi, ca și alte gesturi, un *împrumut* al adulților³ și nu o reacție verbală a lor.

Dacă acceptăm (în virtutea unei teze fundamentale) că, să zicem, „cuvântul *câine* nu mușcă”, atunci trebuie să acceptăm că *semnificantul* **caca** nu are nimic respingător.

Or, atunci când e vorba de „efect acustic dezagreabil”, nu trebuie să atragem în discuție planul *semnificației*.

5. Din definițiile analizate și din exemplele reproduse se detașează o anumită categorie de efecte considerate „supărătoare” pentru un virtual receptor. E vorba de acele secvențe care *provoacă* (?) o asociere cu cuvinte ale căror semnificații sunt de evitat. Spunem „semnificație” pentru că ceea ce considerăm uneori a fi *urât în vorbire* nu se leagă de *referință*. Dintre două cuvinte care (se) referă la același lucru, dacă unul este evitat, este evitat nu pentru că semnificantul său ar suna urât, nu pentru că lucrul desemnat ar fi „în sine” urât, ci pentru semnificația sa.

În asemenea cazuri este vorba de o *asociere*, dar nu de sunete. Nu avem a face cu o *caracteristică a rostirii* sau cu *efectul auditiv* al acesteia, nu avem a face cu substanța sonoră, ci cu planul *psihic*; un fel de atracție între două *imagini acustice* asemănătoare, cea „atrasă” fiind legată de o semnificație „neplăcută”.

6. Cacofonia trebuie, însă, să se refere la o caracteristică a **foniei**. Termenul este motivat relativ, structura sa este semantic transparentă și nu există nici un motiv serios pentru a accepta sensul apărut „prin extensie”, cum ne spune *NDN*.

Foarte ilustrativă în privința felului în care trebuie să înțelegem cacofonia este afirmația (verbală) a unui lingvist despre perfectul simplu, la olteni: ”Da, știu..., împărțirea timpului... dar nu îmi place fonetic vorbind! Mi se pare că sună foarte urât!”.

E vorba în multe situații de prezența, repetată sau nu, a unor sunete „prin definiție” *stridente*: africatele, șuierătoarele sau chiar siflantele. Spuneam mai sus că *secvența* e cacofonică și nu *sunetul* și, pe de altă parte, că nu poate fi vorba la sunete emise de o singură voce de „disonanță”, „dizarmonie”, „discordanță”.

Asta nu contrazice afirmația că sunetele amintite, prezentând o mai mare dispersie a formanților, ar putea fi considerate dizarmonice *intern*. Acest efect acustic „neplăcut” este accentuat atunci când se repetă la intervale scurte.

Ni se pare, de pildă, că sună urât hipocoristice precum *Țiți, Țuțu, Tanți, Lenți, Gigișor, Jojo, Soso*, nume precum *Bințiși, Pecica, Georgiu Gingăraș*, sau o propoziție precum *Toți tații țin la copiii lor*.

De asemenea, dintre cele două enunțuri,

1. *Poți citi ceva...*

2. *A zis că cantina...*,

pe primul îl socotim (mai) cacofonic, cu condiția să fie rostit fără vreo disimilare (De pildă, /pos-či-tí-če-va/).

Așadar, nu sunt numai urâte, ci și *greu de rostit* asemenea secvențe. De aceea și sunt rare *în cuvinte*, ținând mai ales de domeniul foneticii sintactice sau de structuri morfematice mai deosebite fonetic (cf. /faččinstel/, /lalelele/, /vîrstnik/). Ele sunt periferice în structura fonologică și discordante în raport cu ceea ce a fost numit „armonia tiparului de pronunțare”⁴.

Sigur că în celălalt plan, acestuia îi corespunde un *tipar auditiv* specific fiecărei limbi: dacă unui român care aude un text în limba polonă i se pare „prea des și supărător” un sunet asemănător lui /j/, nu se poate spune același lucru despre un vorbitor al acelei limbi.

Secvențele cacofonice sunt *toate* rare. Asta înseamnă că „vin” în conștiință pe căi mai puțin sau deloc „umbrate” și de aceea sună strident, neplăcut sau, oricum, *neobișnuit*.

7. Însă, cel mai adesea, ceea ce „deranjează” în rostirea celuilalt nu sunt asemenea secvențe, ci cele care provoacă asocieri „neplăcute” în planul *semnificației*.

Acest fenomen, *pe care dorim să-l excludem din sfera cacofoniei*, face parte din aceeași categorie cu:

- a) situațiile de *tabu lingvistic* (cel impus de pudoare);
- b) *cuvintele compromise*, „pătate”, cel mai adesea de uzaje argotice;
- c) cuvinte „stânjenitoare” *prin asemănare*.

Situațiile în care acestea sunt evitate, într-un discurs obișnuit, nonironic, sunt destul de frecvente și (iată!) nu e nevoie de exemple.

Numim acest fenomen **cacosemie**: *efect semantic dezagreabil al unei secvențe fonetice asociate prin similaritate unui semnificant altfel evitat*.

Cacofonia nu este un fapt de *limbă*, nu este nici un fapt de *vorbire*. Nu intră în sfera lingvisticii, cel puțin în accepția de lingvistică *internă*. Este un fapt de *atitudine* (cum altfel decât *subiectivă*?) a receptorului față de producerea unui enunț. Nu trebuie să punem „în spinarea” *vorbitorului ideal*, cel care dă măsura normei sociale, asemenea judecăți privind „frumusețea” expresiei unor enunțuri.

Lăsând la o parte „rătăcirile” legate de semnificațiile stânjenitoare sau ilare, ce anume *sună „urât”* este o chestiune fundamental subiectivă. Din relativul „acord” încheșat în jurul consoanei /k/ nu rămâne nimic dacă acceptăm două premise (observații de bun simț, la îndemâna oricui):

1. Asocierea semnificativă nu e chestiune de fonie.
2. Repetată sau nu, secvența /k/ + *vocală centrală* nu sună urât.

Apoi, de ce *prima mașină* ar suna urât și *mama* nu? De ce *Stancu cu Nicu* și nu *cucută* sau *cucurbitacee*? Fiecare rostire a unui cuvânt este o *replică* a unui „etalon” impersonal. Oricât de urât ar suna în urechile cuiva, „responsabilitatea” nu-i aparține celui care l-a rostit, pe când o alăturare nefericită (cu toate că sunt puține cele inedite) este privită ca o „realizare” personală. E în mare parte o pre-judecată cacofonia.

Nu poate fi vorba de vreo *regulă* în privința a ceea ce „adesea este numai o impresie”(Gramatică..., p. 49). De aceea vom fi fost vreodată uimiți la auzul unei „idei” precum „*Biserica catolică, Ion Luca Caragiale* [parcă mai era una! Oricum, ar fi păcat să constatăm că așa ceva s-a tipărit] sunt cacofonii *acceptate*”.

În schimb, multe dintre „exemplele negative” sunt greu de acceptat ca fiind cacofonii. Oare ce nevoie au elevii să „știe” că secvența *care reprezintă* este cacofonică? (vezi *Manual...*, p. 151).

Sigur că e bine să evităm „performări” precum: „*Acum am aflat că cățelul Mirabelei Dauer...* [pentru o sumară „autentificare”: M. R., *Antena1*, 1999]” care, însă, creează mai degrabă ilaritate decât disconfort auditiv și *care nu sunt cacofonii!*

Pentru asta nu e nevoie de o teorie a cacofoniei, de vreo tipologie și cu atât mai puțin de „rețete” (vezi *Fonetică...*, p. 20-21) pentru evitarea ei sau de un „tratament” al cacofoniei produse:

„Ce putem face atunci? Ceva foarte simplu: ne oprim din vorbă, ne cerem scuze și încercăm să reformulăm în așa fel încât cacofonia să dispară...[Hm!]” (*Manual...*, p. 150).

Mai bine *nu*, pentru că „...în felul acesta se atrage atenția asupra înțelesului vorbei care ar rezulta din întâlnirea sfârșitului ei și începutul alteia” (*Gramatică...*, p. 49).

Poate că tocmai discuțiile despre „pericolul”, „prevederea”, „eliminarea” (*Manual...*, p. 151) cacofoniei sunt vinovate de binecunoscutele *soluții* (cu efect opus intenției). Una, o adevărată prostie ce nu merită nici un comentariu: „strigarea” *virgulei*. O a doua, despre care *Manual...*-ul ne spune, hazardat dar... plăcut auzului, că „vine din vorbirea demnitarilor”:

Ca și candidat...

Ca și fost ministru...

Când e vorba de ... cacofonofobie, e rizibil. Când însă e vorba doar de imitare, e un pic iritant.

Construirea spre exemplificare a unor enunțuri „cacofonice” pare uneori să ignore faptul că cei doi „c” apropiați sunt *litere* și că sună diferit (vezi exemplul 6.).

Credem că, deși nu merită prea multă atenție în metalimbajul de specialitate, **cacofonia**, prin faptul că este un concept atât de *popular*, are nevoie (indiferent de accepție) de o definiție limpede. Sunt câteva aspecte „deschise” în definițiile de mai sus.

„Cacofonia poate fi întâmplătoare în vorbire și utilizată cu efect parodic în textul literar” (*DȘL*). Nu e nevoie să *se explice* un asemenea aspect: toate fenomenele care intră sub umbrela *greșelii* se petrec întâmplător în vorbire și apar din cu totul alte motive în textul literar.

„...asociere de cuvinte care redau imagini sau fapte neplăcute” (*NDN*). Nici unul dintre cuvintele asociate nu redă imagini sau fapte neplăcute. Altfel se poate explica în cuvinte „mecanismul” a ceea ce am numit *cacosemie*.

În câteva definiții apare sintagma „*asociație de sunete*”. Termenul este inadecvat. Sunetele *nu rămân* asociate, ci sunt *prin hazard și momentan asociate* (și tocmai de aceea se spune că „prevedem”, „evităm”, „eliminăm”, „reformulăm” etc.). Așadar, e vorba de o *asociere*, nu de o *asociație* (eventual, Asociația Sunetelor Împreună Cacofonice!)”

Oricum, am văzut că e vorba de cele mai multe ori, nu de o asociere cacofonică (legată de proprietățile *acustice* ale sunetelor care împreună ar suna urât), ci de o asociere în planul *semnificației*, de a cărei declanșare însă (oricât de inevitabilă am considera-o) nu vorbitorul „se face vinovat”.

Deși prin structura lor termenii *cacofonie* și *eufonie* sunt simetrici, ei desemnează fenomene din planuri diferite și de aceea o comparație este futilă, pentru demersul de față sau pentru orice altă discuție asupra unuia dintre ei. Cu atât mai puțin poate fi vorba de o *opoziție*, cum ne spune *DȘL*. Dimpotrivă, dacă eliminăm deosebirea de perspectivă și câteva „detalii” de context, cacofonia și *aliterația*, de pildă, *par* același lucru.

De asemenea, o asociere cu termenii *cacografie*, *cacologie* sau *cacolalie* nu ar putea fi decât formală/etimologică, primii având sensuri bine precizate la nivelul *normei*, ultimul desemnând simptomul verbal al unei afecțiuni psihice. Nu sunt de nici un folos apropierea, amestecul care există în definițiile următoare:

„**cacografie** s.f. scriere incorectă, cu deformarea cuvintelor și cu greșeli de sintaxă, la demenți și la afazici. (fr. *cacographie*).

cacolalie s.f. limbaj agramat, neinteligibil, plin de cacofonii. (fr. *cacolalie*).

cacologie s.f. construcție gramaticală defectuoasă. (fr. *cacologie*.)” (*NDN*).

Semnalarea și discutarea cacofoniilor este o preocupare *superficială*, fie vorba de analiza lingvistică sau de situația de comunicare. Observația făcută celui care „a comis-o” ca și scuzele acestuia sunt *stridente* ale comunicării mult mai stânjenitoare decât..., decât ce, până la urmă? De discuțiile „profesionale” ce să mai vorbim...

Să încheiem, în chip de concluzie și o țără oltenește, posibilul(?) dialog început în titlu, de data asta interlocutorul fiind unul „avizat”:

„Dacă este cacofonie!? Este, stimate vorbitor, dacă vi se pare. Dacă vi se pare, este. Dacă nu vi se pare, nu este. Dacă, însă, v-a făcut să vă gândiți la ceva neplăcut, atunci nu este cacofonie, este *altceva*. Oricum, este *pentru dumneavoastră*, nu <<în general>>”.

NOTE

1. Ion Popa, Marinela Popa, *Limba română. Noțiuni de fonetică și vocabular*, București, Editura Niculescu, 1998, p. 239 [= *Fonetică...*].

2. E vorba de *toate* exemplele de *cacofonie* date în câteva lucrări, după cum urmează: 1-8 în Silviu Angelescu, Nicolae I. Nicolae, Emil Ionescu, *Limba și literatura română. Manual pentru clasa a 9-a*, București, Editura ALL, 1999, p. 151 [= *Manual...*]; 9,10 în Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2001, *cacofonie* s.v., [= *DȘL*]; 11-16 în *Fonetică...*, p. 20-21; 17-19 în Ion Coteanu, *Gramatică. Stilistică. Compoziție*, București, Editura Fundației „România de Mâine”, 1997, p. 49 [= *Gramatică...*]; 20-22 în Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora, 1998, *cacofonie* s.v..

3. Vezi Constantin Dominte, *Negație și gest*, în Ion Coteanu. *In memoriam*, Craiova, Editura Universitaria, 2000, p. 128.

4. Ana Tătaru, *Limba română. Specificul pronunțării în contrast cu germana și engleza*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997, p. 52.

Craiova, iunie 2003
ovdraghici@yahoo.com